

Cigány néprajzi kutatások Közép- és Kelet-Európában

Az UNESCO Közgyűlés 1989-ben elfogadott ajánlása a tagországok kiemelt feladatául jelöli meg a hagyományos kultúrával foglalkozó intézmények és szervezetek együttműködését a hagyományos kultúra megismerésének, elterjesztésének és védelmének terén.

A közép- és kelet-európai térség sajátossága, hogy több állam területén élnek a vlach/lovári, kelderási stb., román/beás, magyar/kárpáti, szlovák/szervika, török/chorachane és német/szinti cigány csoportok.

A több országban élő cigány csoportok hagyományainak kutatása éppen ezért csak a térség kutatóinak közös összefogásával képzelhető el. Azonban a térség szakemberei számára a nemzetközi együttműködés szervezeti keretei eddig – az egyre sürgetőbb igények ellenére sem alakultak ki.

A térség kutatóinak összehangolt, közös munkája minőségi változást eredményezhet az egyes cigány csoportok nyelvének, kultúrájának megismerése és megismertetése során.

Célunk egy olyan konferenciával egybekötött tapasztalatcsere-látogatás szervezése volt, amely a térség cigány kutatásainak összegzését célozza az alábbi területeken:

A cigány néprajzi és nyelvjárási kutatások kutatástörténeti áttekintése.

A cigány folklór és tárgyi anyag gyűjtésének, archiválásának helyzete.

A különböző cigány csoportok hagyományai megőrzésének lehetőségei és megismertetésük módjai (folklór-együttesek, népművészet, iskolai oktatás, anyanyelvi irodalom, nyelvoktatás stb.).

A II. világháborút követően a térség szocialista országaiban az etnikai homogenizálásra való törekvés volt a jellemző, a cigányságot legfeljebb mint szociálisan hátrányos helyzetű csoportot tartották számon. A cigányság történetének, nyelvjárásainak, hagyományainak kutatásával így az adott tudományágak nem foglalkoztak, több évtizedes lemaradást kell napjainkban ezen a területen bepótolni.

Az 1990-es évektől megindult az a folyamat, amely a térség cigány csoportjaira vonatkozó ismeretek összegyűjtését, feldolgozását teszi lehetővé. Brnóban cigány múzeum jött létre, Lengyelországban, Bulgáriában, Ukrajnában és Magyarországon az országos múzeumi hálózaton belül adtak helyet cigány gyűjteményeknek. Szerbiában a kutatások szervezése érdekében már 1977-ben akadémiai bizottság alakult, a töb-

bi országban is egyre több kutatóhely, főiskolai-, egyetemi tanszék foglalkozik a cigányság kulturális hagyományaival.

Napjainkra időszerűvé vált a térségben folyó kutatások koordinálása a párhuzamosságok elkerülése érdekében. A térség országaiban követelmény a kisebbségek kultúrájának, történelmének megismertetése az állami oktatás keretében. Mindenütt probléma viszont az alapkutatások hiánya, és ebből következően a nem megfelelő színvonalú, sok esetben előítéleteket közvetítő oktatási anyagok közreadása.

Fontos tehát, a kutatás több évtizedes lemaradására tekintettel, a cigányság nyelvvel, kultúrájával foglalkozó kutatások és összehasonlító kutatások feltételeinek megteremtése, valamint a kutatások koordinálása.

A konferenciánkon résztvevő kutatók szerint a közép-kelet-európai térség cigány kultúrával foglalkozó kutatásainak helyzetét az alábbiak jellemzik:

- országonként nagy létszámú, erősen rétegzett cigányság,
- az egyes cigány csoportok jelenléte több állam területén,
- az iskolai oktatás és a cigány kulturális szervezetek igénye a cigány nyelvre, folklórra és hagyományokra vonatkozó rendszerezett ismeretek felhasználására,
- az alapkutatások több évtizedes lemaradása ezen a területen,
- a feladatokhoz képest a kutatás céljára rendelkezésre álló anyagi erőforrások csekély volta,
- a közös kutatások támogatásának kimaradása a térség országainak kétoldalú megállapodásaiból; így nincs állami segítség a kutatóhelyek együttműködéséhez (kiadványcsere, konferenciák, közös kutatások stb.).

A cigány csoportok hagyományainak összegyűjtése, az ismeretek rendszerezése, összehasonlító kutatások szervezése, a kutatási eredmények közreadása terén az alábbi főbb feladatok várnak a közép-kelet-európai térség kutatóira:

- országonként a cigány kultúrára vonatkozó levéltári anyagok feltárása, közreadása, valamint a megjelent publikációk bibliográfiai feldolgozása,
- a helytörténeti gyűjtések segítése annak érdekében, hogy településenként minél több anyag legyen ismert a helyi cigányságról,
- a holokauszt időszakára vonatkozó dokumentumok, visszaemlékezések közlések gyűjtése, közreadása,
- a különböző cigány nyelvjárások szókincsének

A fenti címmel 2001. március 30-án rendezett nemzetközi konferenciát a Magyar Művelődési Intézet, amelynek anyaga megjelent a Cigány néprajzi tanulmányok 10. kötetében.

felgyűjtése, összehasonlító kutatások, nyelvjárási atlaszok elkészítése. Sürgető feladat az egyes nyelvjárások írásbeliségének megteremtése, ennek hiánya mára az iskolai- és a nyelvoktatás gátjává vált,

- csoportonként az anyagi kultúrára vonatkozó ismeretek összegyűjtése (településviszonyok, mesterségek, viselet, táplálkozás stb.), összehasonlító kutatások, változásvizsgálatok szervezése, néprajzi topográfia és oktatási segédanyagok készítése a rendszerezett anyagból,
- fotó-, film- és videó archívumok létrehozása, az anyagok különböző szempontú feldolgozásai,
- a különböző csoportok hagyományainak gyűjtése, összehasonlító- és változásvizsgálatok, oktatási segédanyagok készítése a rendszerezett anyagból,
- az egyes cigány csoportokon belüli és csoportok közti viszonyok, valamint a többség – kisebbség kapcsolatának vizsgálata,
- az archívumokban meglévő folklórgyűjtések közreadása, összehasonlító folklórkutatások és változás-vizsgálatok cigány csoportonként, szöveggyűjtemények megjelentetése oktatási segédanyagként,
- országonként és cigány csoportonként a cigány zenére és táncrea vonatkozó anyagok összegyűjtése, rendszerezése, összehasonlító kutatások, változásvizsgálatok, oktatási segédanyagok készítése a rendszerezett anyagból,
- országonként a cigány amatőr képzőművészet kialakulásának és változásainak nyomon követése

(alkotók életútja, alkotások), oktatási segédanyagok készítése a rendszerezett anyagból.

A fentiekben csak néhány olyan területet soroltam fel, amelyek esetében az oktatás és a cigány kulturális szervezetek részéről egyre sürgetőbb igény jelentkezik a rendszerezett, tanítható ismeretek iránt. Az alap kutatások támogatásának hiányában Magyarországon még csak néhány területen tudunk ilyen kutatási eredményeket közreadni.

A térség országaiban a kutatók lehetőségei eltérőek, a cél azonban közös, a többségi társadalom kutatása során kialakult, az adott tudományág módszereit felhasználó, és ennek megfelelően az adott tudományág ismeretanyagába integrálható kutatási eredmények közreadása, annak érdekében, hogy minél szélesebb körben váljon ismertté a különböző cigány csoportok története, nyelve és kultúrája.

Ugyancsak közös cél a térség kutatóinak együttműködése a több országban élő cigány csoportok körében végzett kutatások során. Ez segíti a közös módszerek kialakítását és az adott cigány csoportra vonatkozó ismeretek összegzését (pl. nyelvjárásonként közös szótár, iskolai segédanyagok, szöveggyűjtemények kiadása, összehasonlító folklórkutatások stb.).

Bízom benne, hogy konferenciánk itt közzétett előadásai és a magyarországi kutatásokról készült válogatott bibliográfia segítséget nyújt az érdeklődőnek ahhoz, hogy a térség cigány csoportjai kultúrájának differenciáltságáról képet kapjon.

Bódi Zsuzsanna
a konferencia szervezője

Pozsony Ferenc

Az erdélyi cigány kutatások eredményei

Erdélyt napjainkban is több etnikum lakja. Ez a nagy országrész 1918-tól Románia része. Az elmúlt évezredben itt otthonra leltek magyarok, románok, szászok, örmények, zsidók és cigányok. Az Erdélyben élő cigányok több nyelvi, kulturális, társadalmi és foglalkozási csoportba sorolhatók. Például a Székelyföldön és a Partiumban magyar ajkú közösségeik élnek. Közép-Erdélyben találjuk az úgynevezett *Gábor-cigányokat*, akik családon belül az oláh cigány nyelvjárást, külső kapcsolataikban pedig a románt és a magyart egyformán beszélik. Sajátos színfoltot képeznek a kisebb nagyobb városok periferiáin élő magyar és román cigány közösségek. Dél-Erdélyben, a hajdani kiváltságos Szászföldön, tehát a Nagy-Küküllő és az Olt közötti régióban egy archaikus kultúrájú oláh cigány csoport él. Ugyanakkor még napjainkban is felbukkannak az erdélyi tájakon tavasztól őszig Moldvából és Havasalföldről érkező vándorló cigányok. Rövid előadásomban az Erdélyben élő cigányközösségek kutatásának eddigi eredményeit és jövőbeli feladatait vázolom fel.

Az előzményekről

A cigány közösségek iránti érdeklődés Erdélyben is a 18. században jelentkezett, majd a 19. században bontakozott ki. Amikor 1690 után az osztrákok berendezkedtek ebben a régióban, a két évszázadon át tartó folyamatos háborúskodás után fokozatosan helyreállt a közrend. Az értelmiségi elit felfedezi a cigány közösségek eltérő kultúráját, értékrendjét, rácsodálkozik sajátos közösségi életformájára. Ezt az értelmiségi attitűdöt fejezik ki a korabeli iskoladrámák, melyekben fokozatosan megjelennek cigány szereplők is: legtöbbször parodisztikus helyzetekben ábrázolják őket, rácsodálkoznak bőrük színére, nemegyszer Noé unokáinak vélik, verses geneológiák az egyiptomi fáraók népétől származtatják, vagy részeg istenek teremtésének tartják. A felvilágosodás századában megjelennek parodisztikus prédikációkban, búcsúztatókban, miatyánkban stb. A korabeli szövegek elsősorban az iskolai drámák közjátékaiban hangzottak el, rendszerint